

Dathlu canmlwyddiant sefydlu Urdd Gobaith Cymru

Ar ddydd Santes Dwynwen eleni, 25 Ionawr, cyrhaeddodd mudiad ieuenctid yr Urdd garreg filltir nodedig yn ei hanes wrth ddathlu a diolch am gan mlynedd o weithgarwch. Yma mae Aled Davies yn crynhoi'r hanes, gan gloriannu ei gyfraniad i fywyd plant ac ieuenctid Cymru yn ystod y can mlynedd hynny.

Mae'n debygol iawn fod mudiad yr Urdd wedi chwarae rhan yn ein magwraeth a'n bywydau ni oll fel darllenwyr *Cenn@d*. Bydd rhai wedi mynychu adran neu aelwyd yn lleol, efallai, wedi cystadlu yn Eisteddfod yr Urdd neu ornest chwaraeon, ac eraill wedi aros mewn gwrsyll mewn pabell, neu erbyn hyn mewn ystafelloedd moethus *ensuite* yn Llangrannog neu Lan-llyn ac, yn fwy diweddar, yng Nghanolfan y Mileniwm yng Nghaerdydd. Efallai ein bod wedi ymfalchïo wrth ddarllen neges Ewyllys Da'r Urdd, sy'n cael ei hanfon i bob cornel o'r byd, neu wedi cael bendith mewn oedfa Sul yr Urdd. Ers 1922, mae'r Urdd wedi cynnig cyfleoedd i dros bedair miliwn o blant a phobl ifanc Cymru i fwynhau chwaraeon, profiadau celfyddydol, preswyl, dyngarol a gwirfoddol drwy gyfrwng y Gymraeg, a mawr yw ein diolch fel cenedl i weledigaeth teulu ab Owen Edwards.

Y Dechreuadau

Sefydlwyd Urdd Gobaith Cymru gan Syr Ifan ab Owen Edwards yn 1922. Bwriad Syr Ifan oedd creu mudiad i amddiffyn y Gymraeg mewn byd lle roedd yr iaith Saesneg yn meddiannu pob agwedd o fywyd plant Cymru tu allan i'r cartref a'r capel. Mewn rhifyn o *Cymru'r Plant* yn 1922 meddai Syr Ifan, 'Yn awr mewn llawer pentref, a bron ym mhob tref yng Nghymru, mae'r plant yn chwarae

yn Saesneg, yn darllen llyfrau Saesneg, ac yn anghofio mai Cymry ydynt. Ar ddechrau'r ugeinfed ganrif, er bod dros filiwn o siaradwyr Cymraeg yng Nghymru, mae pethau yn edrych yn reit ddu i'r iaith.' Apeliodd ar blant Cymru i ymuno â mudiad newydd, sef Urdd Gobaith Cymru Fach.

Cafodd ymateb cadarnhaol o'r cychwyn cyntaf, ac erbyn diwedd y flwyddyn gyntaf roedd 720 o enwau aelodau wedi ymddangos yn y cylchgrawn. Sefydlwyd Adran gyntaf yr Urdd yn Nhreuddyn, Sir Fflint, yn 1922. (Yn ddiddorol, un o arweinwyr cyntaf yr Adran honno oedd mam Dr Rhiannon Lloyd, sydd ag erthygl yn y rhifyn hwn o *Cenn@d*, ac yn ysgoldy'r capel yn Nhreuddyn y cyfarfu'r Adran honno.) O fewn pum mlynedd roedd dros 80 adran mewn bodolaeth, ac yn y cyfnod cynnar hwnnw Syr Ifan a'i wraig oedd yn ysgwyddo'r holl gyfrifoldeb am drefniadaeth a gweinyddiad yr Urdd. Ymhen dim, roedd yr Urdd wedi dechrau tyfu o fod yn fudiad 'cylchgrawn yn unig' i fod yn fudiad gweithredol a deinamig, a ledodd yn sydyn iawn i bob rhan o Gymru.

Yr arwyddair y cytunwyd arno ar gyfer yr Urdd o'r dechreuadau cynnar oedd:

“Byddaf ffyddlon i Gymru a theilwng ohoni,
Byddaf ffyddlon i'm cyd-ddyn, pwyl
bynnag y bo;
Byddaf ffyddlon i Grist a'i gariad ef.”

Gweledigaeth i Gymru

Gweledigaeth gynnar gan Syr Ifan oedd dod â phlant ledled Cymru at ei gilydd mewn gwrsyll Cymraeg a Chymreig.

Penderfynwyd cynnal dau wersyll i tua chant o fechgyn ym mis Awst 1928, a'r flwyddyn ddilynol cynhaliwyd gwrsyllloedd tebyg i ferched. Erbyn 1932 yr oedd yn benderfynol o sefydlu gwrsyll parhaol i'r Urdd, a daeth Gwrsyll yr Urdd Llangrannog i fodolaeth. Sefydlwyd y gwrsyll o gwmpas caban pren y ffreutur, a enwyd ar ôl cartref J. M. Howell, Plas Penhelig, fel arwydd o ddiolch iddo am ei nawdd hael. Yna yn 1950 cynhaliwyd y gwrsyll cyntaf yng Nglan-llyn, ger y Bala, gyda chwch modur *Y Brenin Arthur* yn cludo gwrsyllwyr ar draws y llyn o'r trê.

Erbyn mis Mai 1941 yr oedd 83 o Aelwydydd yn cael eu cynnal trwy Gymru gyfan. Rhwng yr Adrannau a'r Aelwydydd, a'r Young Wales Club i ddysgwyr, roedd 817 o ganghennau i'r mudiad. Yn y cyfnod hwn hefyd y cafodd Syr Ifan y syniad o gynnal sinema Gymraeg i hyrwyddo'r mudiad. Aeth y ffilm sain gyntaf yn y Gymraeg, sef *Y Chwarelwr*, a gostiodd £2,000 ar y pryd, ar daith o amgylch Cymru. Bu'r ymgyrch lyfrau rhwng 1937 ac 1965 hefyd yn gyfraniad allweddol i ddiwylliant Cymru, wrth i aelodau'r Urdd werthu llyfrau Cymraeg i'r cyhoedd.

Bu'r Urdd yn weithgar ym myd addysg hefyd, ac yn 1939, sefydlwyd yr ysgol gynradd Gymraeg gyntaf gan yr Urdd yn Aberystwyth, a hynny i saith o blant dan ofal Norah Isaac. Erbyn 1945 roedd 81 o blant yn yr ysgol. Gyda pherswâd Syr Ifan, penderfynodd yr Awdurdodau Addysg dderbyn yr egwyddor o sefydlu ysgolion trwy gyfrwng y Gymraeg, ac yn 1947 agorwyd Ysgol Gymraeg yn Llanelli.

Mewn cyfarfod yng Nghorwen yn 1928 trefnwyd i gynnal Eisteddfod Genedlaethol o dan nawdd yr Urdd, ac yn y flwyddyn ddilynol cynhaliwyd yr eisteddfod hanesyddol gyntaf ym Mhafiliwn Corwen. Yn yr ail eisteddfod yng Nghaernarfon yn 1930 daeth 3,000 o gystadleuwyr ynghyd, gan ddod â'r dref i stop am ddeuddydd. Aeth yr eisteddfod o nerth i nerth, ac erbyn 1960 tyrodd dros 25,000 i Eisteddfod Dolgellau. Eleni, cynhelir yr eisteddfod yn nhref Dinbych, a gyda diolch i Lywodraeth Cymru a'i nawdd o dros hanner miliwn o bunnau, bydd mynediad yn rhad ac am ddim i bawb.

Bu chwaraeon yn ganolog i weledigaeth yr Urdd hefyd, a chynhaliwyd y

[*\(parhad ar y dudalen nesaf\)*](#)

Dathlu canmlwyddiant sefydlu Urdd Gobaith Cymru

(parhad o dudalen 2)

mabolgampau cyntaf yn Llanelli yn 1932. Llwyddwyd i ddenu 4,000 o blant ynghyd i'r wyl liwgar hon. Bu'r ymateb yn wych yn y de a gwelai trefnwyr yr Urdd fod cael Cymry di-Gymraeg a dysgwyr i gymryd rhan mewn gweithgareddau corfforol yn eu hannog i ddefnyddio'r Gymraeg a chymysgu â Chymry Cymraeg.

Cyd-ddyn a Christ

Bu Cymru, cyd-ddyn a Christ yn rhan o'r weledigaeth o'r dechrau. Roedd epilod yn rhan o amserlen y gwersylloedd, oedfa yn rhan o drefniadaeth pob Eisteddfod yr Urdd, ac anghenion cyd-ddyn ym mhob rhan o'r byd yn ganolog i'r holl weithgaredd. Roedd Sul yr Urdd yn fenter arall oedd yn rhan o weledigaeth Syr Ifan yn y cyfnod cynnar. Cynhaliwyd Sul yr Urdd gyntaf yn 1931, ac erbyn 1934 yr oedd wedi datblygu i fod yn wasanaeth blynyddol.

Dechreuwyd cyhoeddi Neges Ewyllys Da gan Gwilym Davies ar ran Cynghrair y Cenhedloedd. Credai Syr Ifan fod angen i'r Urdd ymuno â'r fenter, ac yn 1925 felly cyhoeddwyd y neges ar y cyd rhwng yr Urdd a Chynghrair y Cenhedloedd. Cyhoeddwyd y neges yn ddi-dor ar hyd y blynyddoedd, a'r neges honno'n cael ei pharatoi a'i rhannu gan ieuenctid Cymru. Yn 2002 darllenwyd Neges Ewyllys Da gan ddisgyblion Ysgol Dyffryn Conwy yn Senedd Ewrop i 626 o aelodau Ewropeaidd ym Mrwsel, ac yn 2006 darllenwyd y neges yn y Senedd o flaen y Prif Weinidog Rhodri Morgan.

Mae gweithgareddau dyngarol y mudiad yn cynnwys cefnogi ymgyrch i ddileu digartrefedd ymysg yr ifanc, cefnogi ymgyrchoedd a rhaglenni iechyd meddwl i bobl ifanc a chodi arian i achosion lleol, e.e. banciau bwyd lleol ac ysbytai.

Bu ymgais ar un cyfnod i ddileu'r cymal Crist, a theg yw cydnabod nad yw'r

trydydd cymal bellach yn ganolog i feddylfryd yr Urdd. Wedi dweud hynny, ni fu'r Urdd erioed yn fudiad cenhadol efengylaidd, ac nid cyfrifoldeb yr Urdd yw ennill disgyblion i Grist. Mewn oes seciwlar ac amlffydd esblygodd yr Urdd i groesawu holl blant ac ieuenctid Cymru, beth bynnag eu hil a'u crefydd. Mae'n bwysig fod yr Urdd yn apelio i'r lliaws, a'r mudiad yn rhan allweddol o'r ymgyrch i geisio sicrhau miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050. Diolch am bob cydweithio, serch hynny, sy'n bodoli heddiw rhwng eglwysi Cymru a'r Urdd, a'r 'gwirfoddolwyr' o blith yr eglwysi sy'n gwasanaethu mewn Aelwydydd ac Adrannau. Mewn dyddiau cyn clybiau ieuenctid Cristnogol, bu llawer o weinidogion yn brysur gyda'r Urdd fel arweinwyr lleol. Tybed a oes angen dychwelyd at y model hwnnw yn 2022, er mwyn sicrhau ein bod yn ymestyn allan at holl blant Cymru?

Mr Urdd

Yn 1944 crëwyd bathodyn trionglog i'r Urdd. Mae pob lliw i fod â'r un arwynebedd fel symbol fod tair elfen arwyddair yr Urdd yr un mor bwysig â'i gilydd. Mae'r gwyn yn cynrychioli 'Crist', coch yn cynrychioli 'Cyd-ddyn' a gwyrdd yn cynrychioli 'Cymru'. Allan o'r logo hwn y ganwyd Mistar Urdd ym mis Medi 1976, ac fe dyfodd yn gymeriad bywiog a phoblogaidd. Yn 1979 trefnwyd taith hyrwyddo trwy Gymru gyfan gyda cherbyd arbennig a Mici Plwm yn arwain yr ymgyrch.

Mici Plwm, y Mr Urdd gwreiddiol yn sgwrsio gyda rhai o blant Ysgol Sul yng nghapel Pencaenewydd ger Pwllheli

Ar gyfer y dathliad pen-blwydd yn gant oed trefnwyd ymgyrch i dorri record byd am ddau deitl yn y Guinness World Records™ wrth gyd-ganu'r gân eiconig, 'Hei, Mistar Urdd'. Yr her a osodwyd oedd cael y nifer mwyaf o fideos o bobl yn canu 'Hei, Mistar Urdd' wedi'u huwchlwytho ar Facebook a Twitter rhwng 10.45am ac 11.45am gyda'r hashnod #YmgaisRecordBydYrUrdd. Daeth plant Ysgol Sul Pencaenewydd a Chwillog at ei gilydd yn y capel er mwyn bod yn rhan o'r fenter, a braf iawn oedd croesawu Mici Plwm yno i ganu gyda'r criw – y Mr Urdd cyntaf!

Y Dyfodol

Erbyn hyn mae gan fudiad yr Urdd dros 55,000 o aelodau, 170 aelod o staff, 100 o ddysgwyr ar gynllun prentisiaethau'r Urdd, dros 10,000 o wirfoddolwyr a dros 900 o ganghennau. Bob blwyddyn, bydd hyd at 95,000 o ymwelwyr yn troi i gyfeiriad Eisteddfod yr Urdd. Mae gan yr Urdd hefyd 300 o glybiau chwaraeon, gyda dros 11,000 o blant yn cymryd rhan yn wythnosol, a dros 49,000 yn ymweld â'r gwersylloedd bob blwyddyn. Cyhoeddir hefyd dri chylchgrawn erbyn hyn, sef *Bore Da* — cylchgrawn i ddysgwyr a siaradwyr ail-iaith oed cynradd; *CIP* — cylchgrawn Cymraeg i blant 7-10 oed gyda chynnwys digidol; ac *IAW* — cylchgrawn yn llawn erthyglau difyr ar gyfer dysgwyr oedran uwchradd.

Ond mae'r Urdd wedi wynebu cyfnodau heriol hefyd – yn fwyaf arbennig cyfnod Covid-19, pan fu'n rhaid gollwng dros 150 o weithwyr llawnamser a rhan amser. Fodd bynnag, da yw cofnodi bod llawer o'r swyddi hyn bellach wedi eu llenwi unwaith eto, ac wrth i'r mudiad wynebu'r ganrif nesaf, hyderwn y bydd llwyddiant y can mlynedd olaf yn parhau.

Dymunwn ben-blwydd hapus iawn i'r Urdd, a diolchwn am waddol y can mlynedd a aeth heibio. Hyderwn y bydd yr Urdd yn parhau ac yn datblygu wrth wasanaethu anghenion plant ac ieuenctid Cymru.

